

Новосьолова Валентина,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник відділу
навчання української мови та літератури
Інституту педагогіки НАПН України, Україна

ШКІЛЬНИЙ ПІДРУЧНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ЗАСІБ СТВОРЕННЯ ОСВІТНЬО-ВИХОВНОГО СЕРЕДОВИЩА В ЛІЦЕЇ

Анотація. Авторка привертає увагу до актуальних питань, пов'язаних із проблемою створення освітньо-виховного середовища в умовах реалізації Концепції Нової української школи. У тезах визначено категорійне поле понять, «середовище», «освітнє середовище», «виховне середовище» «освітньо-виховне середовище»; розглянуто компетентнісно спрямований підручник української мови як засіб створення освітньо-виховного середовища в ліцеї.

Ключові слова: освітньо-виховне середовище, компетентнісно спрямований підручник української мови, учні ліцею.

Нинішня система загальної мовної освіти в Україні характеризується пошуком і впровадженням в освітній процес нових ефективних стратегій формування й розвитку компетентного мовця, здатних задовольнити потреби здобувачів освіти й вимоги суспільства. Одним із чинників вирішення цього питання в умовах розбудови Нової української школи є створення розвивального освітньо-виховного середовища.

Авторами Концепції Нової української школи передбачено, що після закінчення 9-го класу здобувачі освіти продовжуватимуть навчання в ліцеях (зкладах старшої або профільної школи), де впродовж трьох років здобуватимуть профільну освіту та готуватимуться до вступу до закладів вищої освіти. Ліцей має вибудовуватися в організаційно-педагогічному плані як цілісне освітньо-виховне середовище, у якому розвиватиметься мотивація учня до навчання і самонавчання, відбуватиметься інтенсивне інтелектуально-духовне визрівання громадянина України.

Аналіз останніх публікацій і наукових розвідок щодо визначення термінологічного апарату поняття «середовище» дає

підстави стверджувати, що бракує чіткості тлумачення його. У загальному значенні середовище визначають як сукупність умов різного характеру (природних і створених суб'єктами), у яких відбувається конструктивна взаємодія суб'єктів і явищ соціокультурної дійсності.

У психолого-педагогічній літературі середовище трактують доволі широко: як середовище життєдіяльності, природне середовище й освітнє середовище. Середовище, яке оточує учня в освітньому закладі, є одночасно й освітнім, і виховним.

Освітнє середовище розглядають як підсистему соціокультурного середовища, як сукупність факторів, обставин, ситуацій, які склались історично, і як цілісність спеціально організованих умов розвитку особистості учня (А. Бандура, У. Бронфенбеннер, В. Воронцова, О. Газман, Є. Клімов, Г. Ковальов, В. Ковольчук, К. Левін, В. Панов, К. Приходченко, К. Роджерс, В. Рубцов, В. Слободчиков, С. Тарасов, В. Ясвін та інші).

Н. Гонтаровська визначає освітнє середовище, як важливий елемент соціуму, цілеспрямовано організовану, керовану, багатофункціональну, відкриту педагогічну систему, у межах якої учень закладу загальної середньої освіти усвідомлює себе як соціально розвинену цілісність [3].

Виховне середовище Н. Щуркова визначає як «сукупність обставин, що оточують дитину, соціально ціннісних, що впливають на її особистісний розвиток і сприяють її входженню в сучасну культуру» [5, с.10].

Безумовно, освітньо-виховне середовище містить у собі потужний потенціал для формування особистості учня, розвитку його природних здібностей і потенцій.

Загалом освітньо-виховне середовище як цілісна система містить такі компоненти:

- просторово-семантичний: предметна організація життєвого простору здобувачів освіти (дизайн інтер'єру школи, класних кімнат, символи школи, настінна інформація тощо);

- змістовно-методичний: концепції навчання, виховання, навчальні програми, плани, підручники, посібники, методичні рекомендації тощо.;

– комунікативно-організаційний: стиль спілкування, просторова і соціальна щільність середовища, організаційні форми і методи навчально-виховного процесу (урок, дидактична гра, екскурсія, учнівські дослідницькі співтовариства, органи шкільного самоврядування та ін.) [3].

Зосередьмося на змістовно-методичному складникові, а саме на шкільному підручникові української мови як одному із засобів створення освітньо-виховного середовища, який має стати навчальним ресурсом нового покоління. Зміни в доборі змісту підручника зумовлені трансформацією духовно-світоглядних цінностей, розробленням і впровадженням компетентнісно спрямованих методик.

На етапі переходу до нових освітніх стандартів, зорієнтованих на розвиток ключових компетентностей, створено компетентнісно спрямовані підручники української мови для 10 класу (автори Н. Голуб, В. Новосьолова) і 11 класу (автори Н. Голуб, О. Горошкіна, В. Новосьолова) [1], [2].

У кожному з названих підручників дібрано вправи, завдання й запитання, які утворюють цілісну дидактичну систему, спрямовану на досягнення освітніх результатів і задоволення потреб учнів. Акцентовано увагу на виробленні вмінь працювати з текстами різних видів, формуванні здатності добирати ту інформацію, яка дасть змогу розв'язувати життєво необхідні проблеми й робити усвідомлений вибір у повсякденних ситуаціях в умовах школи й поза її межами.

Оскільки головним для освітнього середовища, на думку В. Ясвіна, є наявність розвивального ефекту, який можливий за умови здатності середовища забезпечувати комплекс можливостей для саморозвитку всіх суб'єктів навчально-виховного процесу, варто зазначити, що зміст і методичний апарат названих підручників спрямовані на забезпечення формування в учнів цілеспрямованості, самостійності, саморозвитку, відповідальності за результати власної навчальної діяльності [5, с. 10].

Відповідно до рекомендацій Концепції Нової української школи (у розділі «Сучасне освітнє середовище» авторами запропоновано збільшення частки проєктної, командної, групової

діяльності у педагогічному процесі [4, с. 28]) у підручниках містяться завдання для організації дискусій, проєктної та дослідницької діяльності.

Командна робота в групі є основою багатьох завдань і вправ. Ефективне виконання їх можливе за умови об'єднання ідей і співпраці кожного учасника групи. Наприклад, усвідомлення учнями добровільної громадської роботи запропоновано досягти в завданні *«Об'єднайтеся в кілька груп для підготовки проєкту «Майстерня добра». Використайте наведені «Заповіді Матері Терези».*

Такий вид роботи підвищує відповідальність учнів, вони докладають максимум зусиль для успішного виконання завдань. Учні вчаться чути й сприймати думку іншого, пропонувати й обстоювати власні ідеї, розвивати комунікабельність, співпрацювати в досягненні спільної мети. У процесі командної роботи здобувачі освіти усвідомлюють, що спільна праця дає кращі результати, ніж змагання наодинці. Учні набувають досвіду прийняття рішень, які задовольняють всіх учасників, розуміють, що найкращим шляхом у вирішенні завдань є аналіз усієї інформації, навчаються поважати власну думку й думку іншого в спільній роботі.

Наведені завдання та інші комплексні вправи підручників мають ситуаційний характер, ураховують сфери застосування освітніх здобутків, спонукають учнів здійснювати пошук інформації із залученням різних джерел, набувати досвіду систематизувати, зіставляти інформацію, продукувати й формулювати нові ідеї, уможливають системне формування ключових компетентностей на уроках української мови.

Підручник містить аналітичні завдання, такі обов'язкові компоненти уроку як мотивація, рефлексія. У процесі виконання таких завдань як: *«Проаналізуйте роботу на уроці за такими ознаками: важливість теми для вас, активність, наполегливість, ефективність. Що є вашим відкриттям і досягненням сьогодні?», «Проаналізуйте свою діяльність і результати її на уроці. Дайте відповіді на запитання: У яких ситуаціях ви ніколи не будете сперечатися? Про що не варто починати суперечку? Які суперечки є безглуздими? Коли суперечки корисні?»* учні осмислюють власну життєву позицію,

аналізують, чим збагатилися на кожному уроці, відновлюють перебіг дій і міркувань впродовж уроку, оцінюють власні результати, розмірковують, яке значення мають засвоєні на уроці поняття у повсякденному житті.

Таким чином, вивчення питання створення освітньо-виховного середовища дає підстави вважати, що шлях через вплив середовища з позиції виховання – це шлях опосередкованого управління процесом розвитку учня ліцею, а тому реалізація цього процесу може ефективно здійснюватися за допомогою цілісної дидактичної системи вправ і завдань компетентнісно спрямованого підручника.

Список використаних джерел

1. Голуб Н. Б., Новосьолова В. І. Українська мова. Підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Педагогічна думка, 2018. 196 с.
2. Голуб Н. Б., Горошкіна О. М., Новосьолова В. І. Українська мова (рівень стандарту) підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Педагогічна думка, 2019. 232 с.
3. Гонтаровська Н. Б. Освітнє середовище як фактор розвитку особистості дитини : [монографія]. Дніпропетровськ : Дніпро-VAL, 2010. 623 с.
4. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи / заг. ред. М. Грищенка. Київ: 2016. 40 с. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 24.09.2020 р.).
5. Ясвин В. А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию . Москва: Смысл, 2001. 365 с.